

tarikh

Başbakanlık Osmanlı

Arşivi'ndeki Belgeler

950

Işığında Türkler'de Adalet Anlayışı

İsmet Binark*

Türk devlet geleneğinde, devletin tebasına adâletle muamele etmesi, devlet idaresinin ilk ve temel şartı olarak görülmüştür.

Hukukun bu temel kaidesi, tarih sahnesinde yer almış Türk devletlerinde, devlet idaresine rehber alınmış ve günlük hayata geçirilmiştir.

Türk devlet geleneği; adâlet mülkün temelidir esasını, sosyal adâlet prensibini, din ve vicdan hürriyeti serbestini değişmez bir töre ve kânûnların tarafsızlıkla tatbiki şeklinde anlayarak kendine düstur edinmiştir.

Kutadgu Bilig'te adâlet müessesesi şöyle tanımlanmaktadır:

"Memleket tutmak için çok asker ve ordu gerektir. Askeri beslemek için de çok mal ve servete ihtiyaç vardır. Bu malı elde etmek için halkın zengin olması gerektir. Halkın zengin olması için de doğru kânûnlar konulmalıdır. Bunlardan biri ihmal edilirse, beylik çözülmeye yüz tutar."⁽¹⁾

Türk töresine göre, hükümdar devletin baştemsalcisi ve milletin babası sıfatıyla 'Yargu', 'Yolak', 'Darü'l-adl' adlı, 'Şikâyet' veya 'Mezâlim Divânı' diye adlandırabileceğimiz mahkemelerde bizzat halka adâlet dağıtırdı.

Mezâlim Divânı'na Sultan veya Vezir-i Âzam başkanlık ederdi. Büyük Selçuklular'da

(*) Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

(1) Aydın Taneri. *Türk Devlet Geleneği: Dün-Bugün*. İstanbul, 1993, 339, s.

bu mânâda haftada iki gün şikâyet dinlenmesi âdetlendi.

Buradan çıkarılacak netice şudur. Türk devlet ve hükümet başkanlarının tebaasına olan görevleri arasında 'Adâlet tesis' etme ilk sırada gelmektedir.

Aynı şekilde, Anadolu Selçuklu Devleti'nde de 'Mezâlim Divânı' kurulduğu, Büyük Selçuklu geleneğinin devam ettirilerek, haftada iki gün, hangi dinden olursa olsun, halkın şikâyetlerinin dinlendiğini tarihî kaynaklardan öğreniyoruz. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, pazartesi ve perşembe günleri oruçlu olarak 'Mezâlim Divânı'na gidip, kadı ve imâmlar huzurunda adâlet dağıttığını, şer'i davaları kadıya havale ettiğini, örfi işleri de divân aracılığı ile hallettiğini; Osmanlı Devleti'nde de adâlet müessesesinin, 'Adâlet mülkün temelidir' prensibiyle varlığını devam ettirdiğini, bu dönemde divânın aslı görevinin halkın şikâyetlerini dinlemek olduğunu, Osmanlı hükümdarlarının divândaki davaları 'Kasr-ı adâlet' (Adâlet Köşkü) denilen yerde, divâna açılan pencere arkasından takip ettiğini, bunun hükümdarlık görevlerinin en önemlileri arasında geldiğini, şikâyet dinlemenin yanı sıra; hükümdarların halk arasında yaptığı teftişlerle (tebdil gezmek sûretiyle), vilâyetlere gizli veya açık gönderdiği müfettişlerle, genel denetimlerin sürdürüldüğünü, bu yolla zulüm ve haksızlıkların tespit edildiğini, bunun neticesi olarak, gerektiğinde, hükümdarların ülkesinde adâleti tesis etmek için "Adâletnâme" çıkardığını, konu ile ilgili araştırmalardan tespit ediyoruz.⁽²⁾

Osmanlı İmparatorluk coğrafyasında hemen tevzî edilmeyen adâletin, adâletsizlik sayıldığı, Osmanlı adâletinin bu husustaki şöhretinin ise cihanşümûl olduğu, ekseri davaların bir celsede hükme bağlandığı, o dönemde dünyanın hiç bir yerinde davaların bu kadar süratle halledilemediği, adâlet mekanizmasının son derece süratli ve sağlıklı çalıştığı tarihçilerin otantik kaynaklardan tespit etmiş oldukları hususlardır.⁽³⁾

Osmanlı Devleti şeriata dayanan İslâm hukukunu esasda tatbik etmekle beraber, bu-

nun yanı sıra tebaanın görev ve hakları ile devletin idarî ve ekonomik yürütme yetkilerini ve görevini belirleyen yasaknameler ve kânûnnameeler çıkarmıştır. Bu husus, tarihteki Türk devletlerindeki bir gelenek olarak Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkar.

16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin çıkardığı kânûnname ve yasaknameler, asayiş ve güvenliğin sağlanması, vergilerin adâlet ölçüleri içerisinde tespiti, esnaf ve tüccarın denetlenmesi, fiyat tespiti, yiyecek ve giyecek maddelerinin kontrolü, madenlerin işletilmesi, ücretlerin ve izinlerin tespiti, devlet memurlarının ve yüksek rütbeli devlet erkânının görev ve yetkilerinin tespiti, tebaa arasındaki etnik ve meslek gruplarının hak ve görevlerinin tespiti ve iskân durumu gibi konuları içerisine almaktadır.⁽⁴⁾

Bu sisteme göre, hükümdar en yüksek hukukî otoriteyi temsil etmekteydi. İstanbul'da, sâraydaki divân da en yüksek mahkeme idi. Osmanlı hükümdarları, şahsi emellerine kapılmadan adâleti tatbik etmeyi aslî görev olarak kabul etmişlerdir.⁽⁵⁾ Buna karşılık, Arap âlemindeki İslâm devletlerinde hükümdarların arzusu kânûn sayılmaktaydı. Bu bakımdan İslâm devletleri arasında adâletin tatbikine Türkler yeni bir anlayış ve yorum getirmişlerdir.

Türk-İslâm devlet geleneğinin en önemli unsurlarından biri olan adâlet ve hoşgörü sayesinde, Osmanlı Devleti, tarihte hiç bir devlete nasip olmayacak bir şekilde, halklarını barış ve refah içerisinde yaşatmıştır. Siyaset gereği, endoktrinasyon, yani sosyalleştirme metot ve usullerine başvurmadan, azınlıkları asimile etmeden bunu asırlarca sürdürmüştür. Azınlıkların rejime ve devlete yönelik sadakaları, Osmanlı'nın vermek istediği siyasî kültürün en önemli ve belki de yegâne şartı olmuştur.

(2) a.g.e., 340,344,347-348. ss.

(3) Yılmaz Öztuna. *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*. İstanbul, 1978, 10. c., 273-274. ss.

(4) Gülgün Üçel-Aybet. "16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hukuk Müessesesinin Önemi". *Türk Tarîh Kongresi*, 22-26 Eylül 1986. <Kongre'ye Sunulan Bildiriler>, Ankara, 1994, 5. c., 2147-2148. ss.

(5) Stanford Shaw. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. New York, 1977, 134. s.

rı, defter-i hümayûna ters bir şekilde hiç kimseye tek kuruş aldırılmayınız diye te'kîd ifâde eden hükmi-şerîfim size gönderilmişti. Şimdi yine aynı âdetlerin terkedilmeyip reâyâdan alınmakta olduğu ma'lûmum olmuştur. Bu husûsda önceden verilen fermânıma uygun hareket etmeyen kişileri yüce katıma göndermediğiniz de tarafıma bildirilmiştir. Şimdi, saltanâtım ve adâletimin hüküm sürdüğü şu zamanda, halkımdan hiç bir kimseye kânûna aykırı, defter-i hümayûna ters zulüm ve haksızlık yapılarak, korku ve eziyet verilmesine aslâ rızâm olmayıp, her birinin huzur ve rahat içinde bulunması murâdımın gereğidir. Sonradan konulan bu bid'atların ortadan kaldırılması için hükmi-şerîfim size gönderilip buyurdum ki:

Size ulaştığında her biriniz zikrolunan hükmi-şerîfimin sûretini sicille kaydedip, bu konuda çok temkinli olup, bu adâletnâmemi kazânıza bağlı kasaba, nâhiye ve köylerde ahâliye ilân ettirip reâyâ ve sâir halka umûmen bildiresin ki, saltanatımın kemâl-i merhametinden olarak üzerlerinden bu bid'atların kaldırıldığı bütün reâyâca bilinip kendilerine bu şekilde bir teklif geldiğinde size bildireler; siz de mâni olursunuz. Şöyle ki; mâni olamadığınız takdirde asla geciktirmeyip, emre aykırı hareket eden sancak beyleri ve adamlarını, mübâşirleri ve sâireyi ismi ve eşkâli ile yazıp padişahlık katıma arz edesiniz. Bir vechile hakkından geline ki, diğerlerine ibret olsun. Bu husûs her birinizin kadılığı altında görülse gerekdir. Şöyle ki; her birinizin kadılığında eğer anılan bid'atlar veya onlardan başka kânûn ve deftere aykırı alınan vergiler, re'âyâdan bundan sonra da alınır ve siz buna engel olmazsınız veya engelleyemediğinizi hemen bildirmezsiniz ve yapılacak yoklamada buna şâhit olunur; hanginizin idareniz altında olursa olsun, derhal vazîfeden alınıp tekrar atanmayacağını ve her türlü azar ve itâba muhâtab olacağını bilip, ona göre fermân-ı şerîfim muhtevâsını sancak beyleri ve adamları, mübâşirler vesâir reâyâ ve berâyâya gereği şekilde i'lân ettiresiniz ki, kimsenin bilmedik-işitmedik demeye cesâreti kalmayıp, reâyâ ve berâyâ adâletimin hüküm sürdüğü günler içinde huzûr ve rahat içinde kendi iş ve kazançlarıyla meşgûl olup, devletime duaya çalışalar diye

hükmi-şerîfim elinize geçtiğinde ne şekilde i'lâm olunduğunu bid'atların kaldırıldığını bildiresin.

27 Recep 967 / 23 Nisan 1560
BOA., MD., No: 3, Hüküm No: 1024

BELGE: 2

953

[Memleketin çeşitli yerlerindeki subaşılar, sipâhiler, voyvodalar, naibler ve nüfuzlu kimselerin halkın kızlarını istemedikleri kimselere zorla nikâhladıkları, halka zulmettikleri yolundaki iddiaların araştırılarak bu şekilde davrananlar varsa şiddetle cezalandırılmaları; ayrıca tarihsiz olarak Südde-i Saâdet'e arz gönderilmemesi.]

Kayseriye beyine ve adı geçen livâ kadılarına hüküm ki:

İdâreniz altında subaşı, sipâhi, voyvoda, nâibler ve vilâyet ahâlisinden nüfuzlu kimseler, fukarânın kızlarını velîlerinin rızası olmadan zor ile istedikleri kimselere nikâhladıkları ve bazı evli kadınları boşatıp, istedikleriyle evlendirdikleri; şirret tâifesinde bazı kimselerin, başkalarının davâlarını satın alıp, yalancı şahitlerle yalancılık ve sahtekârlıkta bulunarak kazanç elde ettikleri; fukarânın kanını emerek hakkın gerçek sâhibine ulaşmadığı, bu yolla nice kimselerin haklarının zâyi ol-

Şu sıra, zikrolunan kadılar ahâlisi yüce dergâhıma adam gönderip, Basra ihtiyacı için kadılığınızdan gemi ağacı hizmeti emrolundugunda bunun için ta'yîn olunan mi'mâr, kesilen ağaçdan "mi'mâr akçesi" diye onbeş-yirmi paralarını almadıkça gelen ağaçları kabûl etmemiş, ağaç kesmek için adam bulmaya çıkan bola (?) ve diğerleri de bu bahâne ile her köyden hâne başına üçer-dörder paralarını almış ve kesilen ağaçları Birecik'e getirmek için camus, öküz, deve ve at çıkarmaya mübâşir tayin edilen Kara Sevindük isimli bolacı (?) ve Hisâr Kethüdâsı olan Ahmed ve diğerleriyle bu konuyu görüp gözetmeye memur olanlar, fırsatı ganîmet sayarak köy-köy dolaşıp dörder-beşer filorilerini almışlar ve yine eski bolacılar, nâibler, beylerbeyi çavuşlarından mülâzım çavuşları ve iş erleri bu bahâne ile ahâliyi fazlaca hırpalayıp, türlü çeşit zulümlerde bulunmaktan geri kalmamışlar diye bildirdikleri için buyurdum ki:

Yüce dergâhım çavuşlarından Mirzâ Çavuş size geldiğinde, hepiniz kadılığına gereği gibi sâhib çıkıp, ilgili çavuşumun gözetiminde bu konuya yeterince önem ve dikkat gösterilsin, inceleme ve araştırmalar yapılınsın. Sözü edilen mi'mâr, Kara Sevindük ve diğer mübâşir, nâibler ve adamları v.s.'nin emr-î şerifimin zıddına ahâliye zulmettikleri doğru ise haklarında gerekli işlemin yapılp, bundan sonra gemi ağacı bahânesiyle mi'mâr ve diğerlerine emr-î şerifimin zıddına olarak ahâliiden tek kuruluşlarını aldırmasın, hiç kimseye zulmettirmeyesin ve şimdiye kadar ne almışlarsa kendilerinden tahsîl edip, sâhiplerine verdikten sonra bunlar kimlerdir; ahâliiden kimlerin paraları geri ödenmişdir, ayrıntılı bir şekilde yazıp, mühürleyip, yüce dergâhıma gönderesin. Bu gemi konusu çok mühim işlerden biriye de ahâliye böylesi bir zulmün lâıyk görülmesine aslâ rızâm yoktur. Bu konuda herbiriniz vazifesini gereği gibi yapıp, emr-î şerifimin zıddına hareket edilmesinden şiddetle kaçınasın ve söz konusu Sevindük'i, üzerine sâbit olan suçları sicil sûretleriyle kaydedip, adamlarıyla birlikte yüce dergâhıma gönderesin. Onları geti-

recek olanlara söyleyesin ki, yolda-belde çok sıkı koruyup, kaçmalarına fırsat vermesinler.

10 Zilkade 978 / 5 Nisan 1571

BOA., MD., No: 12, Hüküm No: 413

BELGE: 4

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a decree or official document, written in a cursive script. The text is dense and covers most of the page. It appears to be a continuation of the official communication mentioned in the typed text above.

955

[Yeniden fetholunan Kıbrıs adasında eskiden olduğu gibi düzeni sağlamak ve ahâlinin daha rahat yaşamalarını temin etmek için gerek şer'î hukukun uygulanmasında, gerekse vergi toplama konusunda beylerbeyi, kadı ve defterdar tarafından azami gayretin gösterilmesi; bu bahane ile kimsenin rencide edilmemesi ve herkese eşit şartlarda muamele yapılması.]

Kıbrıs beylerbeyi, kadı ve defterdârına hüküm ki:

Kıbrıs adası taraf-ı şâhânemden yeni fethedilmiş memleket olmakla ahâlisinin bir nevi zayıflık içinde olması normal olup onlara karşı hiç bir şekilde zulmedilmemesi adâletli davranılması, kânûnlar uygulanırken ve her türlü vergi toplanırken himâye etmek sûretiyle kendilerine güç verilmesinin memleketin eskisi gibi ma'mûr olması açısından gerekli olduğundan buyurdum ki:

YENİ TÜRKİYE 96/10

isteyip rencide ederler. Oğullarıyla koyun toplamaya vardıkları zaman oğlardan beşte bir oğlan isteyip topladıkları zahire ve bahar koyunlarından bir takım örf ehli gurubu vergi alarak ve koyun toplama hakkına gelen kullar âdet-i ağnâmını kânûna göre almıyarak, fazla aldıkları, Boğdan ve Eflâk'tan zahire için gelen koyunlardan hak talep ederek, ekip biçmek sûretiyle hasıl olan terekelerinin öşrünü yer sahibi olanlar harman zamanında aynıyle almıyarak, üzerlerine bırakıp sonra gelip cari olan narhtan fazla paralarını aldıkları, bağlarını bozduklarında subaşılar, bizim iznimiz olmadan (bağ) bozmuşsunuz diyerek cezalarını alıp, kendileriyle çobanlarına yükümlülükler yükleyip rencide ederek, sancakbeyi, subaşıları ve voyvodalar toprağımızda koyun topladınız diyerek koyun başına birer akçelerini aldıkları ve kadılar hüccet akçesi adıyla de üçer dörder yüz akçelerini alarak, giydikleri elbiselerine ve atlarına, zarar def etmek için getirdikleri silahlarına müdahale ederek, askerlerden bazıları evlerini basmak sûre-tiyle çobanlarını yakalayıp zulüm ve haksızlık ettikleri ve koyunları hasta olup bir kaç gün kalmak istediklerinde de bazı yeniçerilerin köy halkı ile beraber engel oldukları, bir takım eminlerle voyvodalar ve iş erleri kuru bâcı diyerek vergi istedikleri, böylece onları rencide etmekten halî olmadıklarını bildirerek, madem celebın hizmetinde olup, her yıl üzerlerine takdir olunan celep koyunlarını İstanbul'a getirip teslim ettiklerine, koyun emininden ellerinde temessükleri olsun. O takdirde bunlardan avâız (geçici vergi), kürekçi, nüzül (konaklama) ve peksimet talep ettirmiyessin. Keza yuva haracı diye akçelerini aldırması. Sancakbeği adamları, eminler ve subaşıları toprağımızda kondunuz diye egrek, kışlak, yaylak ve deşt-bani diyerek istetmiyesin. Yeniçerilere ve ulağa beygirlerini aldırması. Kendi koyunları için, sizin değildir, ölen çobanıdır diye koyunlarıyla paralarını aldırması. Kefilnâme adıyla paralarını aldırması. Bazı kimseler sırf mal elde etmek için şirretliğe teşebbüs edip bize sövdünüz diyerek paralarını alırlarmış, men'edesiniz. Nişan başında mevcut bulunan koyunlarını sayıp, deftere kaydederek, koyunlarından iki koyuna bir akçe ve her üçyüz koyunlarından iki koyu-

na bir akçe ve her üçyüz koyunlarından beşer akçe hesabıyla ağıllar vergisi alınıp, fazla aldırması. Giydikleri elbise ve bindikleri at ve kendilerini savunmaları için getirdikleri at ve kendilerini savunmaları için getirdikleri silah ve teçhizatları için kimseler tarafından incittirmeyessin. Bazı kimseler evlerini basarak, çobanlarını tutup düşmanlık ederlermiş, men'edesiniz. Bir yerde bir kaç gün kalıp koyunlarını sulamak istediklerinde bazı yeniçeri ve köy halkı mani olurlarmış, men'edesin. Voyvodalar, eminler ve vergi memurları kır bâcı (vergisini) ve kuru bâcı (vergisini) diye vergi talep ederlermiş, ettirmiyessin. Iskeleden koyun geçirirken geçit hakkı aldırması. Adı geçenler koyun satın almaya vardıkları zaman bazı yeniçeriler, sipahiler ve madrabazlar engel olurlarmış, men'ede-siniz. Atlarını ve öküzlerini kereste çekmek için aldınrlarmış, aldırması. Anılan şahıslar koyun toplamakta iken bazıları evlerine konup, bedava, parasız olarak yem ve yemeklerini, koyun, kuzu, tavuk, arpa, saman ve otluklarını alarak, tecâvüz ve haksızlık ederlermiş, men'edesiniz.

Hasıl olan terekelerinin öşrünü harman zamanında aynıyle aldırarak, bundan sonra üzerlerine bıraktırmıyasınız. Sancakbeyi adamları ve voyvodalar, toprağımızda koyun topladınız diye bir şeylerini aldırması.

Kadılar hüccet akçesini fazla alması ve kovanların vergisini dahi kânûn gereğince aldırarak, fazla aldırması diye merhum ve mağfirete layık babam Hüdâvendigâr (Kabri nur olsun) zamanında Maliye tarafından hükm-i şerif verildiğini bildirerek yenilenmesi hususunda inayet beklemekle buyurdum ki:

Açıklandığı [üzere] ellerinde emirleri varsa gereğine göre hareket edip, ona aykırı olarak bunları kimseye incittirmeyip, men' ve def'eyliyesiniz. Yasak olmayanı yazıp bildiresiniz. Hükümde ve mes'eleda rolü olmayanı işe karıştırmıyasınız. Şöyle bilesiniz. Ve göz gezdirdikten, gördükten sonra hükm-i hümayûnumu ellerinde bıraktınp, alâmet-i şerife itimat kılasınız.

22 Zilkade 1004 / 1 Temmuz 1596
BOA., MİD., No: 74, Hüküm No: 361

na kânûna ve yüksek emrime aykırı olarak, adamlar salmak sûretiyle bayraklarla dolaşarak müslüman aile fertlerine tecâvüz etmek sûretiyle zulüm yapan eşkiya -kim olursa olsun- bunların kanları heder olmak üzere ele geçirecek aman verilmeye ve yerli yerinde kânûnla haklarından geline. Bozgun çetesine asla meydan ve fırsat vermiyesin ki, adâletli devrimde halk huzur içinde olsun. Ekip biçmeleri, çiftçilikle uğraşmak üzere, halkın kendi hallerinde olup, köylerine gelen misafir için konulan kervansaray ve konaklama yeri varsa oraya kondurarak, yoksa orada uygun yerde misafir ederek, parasiyle kendilerine ve davarlarına azık ve yem tedarik ettirmek sûretiyle inat etmiyeler. Şöyle ki: Bu bahane ile yolculara haksızlık yapıldığı takdirde, onların da haklarından geliniz. Şöyle bilmiş olsunlar ve şerefli döneminde bir ferde zulüm ve baskı yapılmasına ve bir kimsenin küçük bir şeyi almasına rızam yoktur. Ona göre dikkatli olup, büyük bir uyanıklık üzere olasın. Beylerbeyi ve sancakbeyi subaşlıları da devamlı sûrette halkın üzerine gitmiyerek köy halkına salgın salmayıp, zulüm ettirmiyesin. Onun gibi lâzım olup da bir yerde adam öldürülüp ya da önemli bir olay olup, gitmek gerektiğinde, fazla atlı ile varmıyarak, sadece dört-beş atlı ile varasın. Kânûn yoluyla gerekeni görüp yerinde hakkı icra ediyeler. Uslanmayıp her biri birer bahane ile halkın üzerine çıkmak sûretiyle haksızlık ve tecâvüz ederlerse, sağlam tenbih ile defeyliyesin. Emrime uymayanları yazıp bildiresin. Asla fırsat vermeyip hakkından gelinsin. Bu husûsta siz ki kadılersiniz, vebali sizin boynunuza, önce Yüce Allah huzurunda cevabını siz verirsiniz, ben azaba uğramıyayım. Ve siz ki kadılersiniz. Fakirlere siz dahi zulüm ve haksızlık etmekten kaçınarak, bölgeni iltizam ile nâiplerine vermeyip, gezdirmeyerek zulüm ettirmiyesiniz.

Bu hüküm-i şerifimi sicile kayd ederek, adâletimin gereği ile amel ederek çalışıp gayret edesiniz.

1-10 Rebiülâhir 1005 / 21-30 Aralık 1596
BOA., MD., No: 74, Hüküm No: 647

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a legal document or decree, written in a cursive script. The text is dense and covers most of the right page.

[Zile ve çevresinde bulunan ahâli âşâr, âdet-i ağnâm ve diğer vergilerini önceki voyvodalara vermişler iken, şimdi vermedikleri, bunlardan bazılarının eşkiyaya katıldıkları, gerekli tabkikatın yapılarak suçu sabit görülenerin cezâlandırılmaları, ödenmeyen vergilerin tamamen tahsil edilmesi.]

Kırşehir beyine ve kadısına hüküm ki:

Cennet-mekân merhûm babamın vâlisinin (Allah ismetini sürekli kılsın) Zile'deki hâslarının voyvodası olup yüce dergâhım çavuşlarından Hayrettin Çavuş (Allah kıymetini artırsın) tarafıma mektup gönderip büyükanemin Zile ve çevresinde bulunan ahâlisinin önceki voyvodalara âşâr, âdet-i ağnâm ve diğer vergilerini vergelmişlerken şimdi onlardan bazılarının o taraflardaki eşkiyanın yanlarına varıp, onlara katılarak, vermeleri lâzım gelen vergileri vermedikleri hatta akrabalarını da verdirmeyip, söz konusu hâsların mahsûlüne ortak olduktan başka ahâlinin kadınlara tecâvüz ettiklerini bildirip, sözü edilen bu hak ve vergilerin aliverilmesi ricâsına istinâden buyurdum ki:

mağa kanaat etmiyerek, istediği kadar aldığı, siz ve voyvodaların eşkiyâ ve bozguncuların hakkından gelmeyip, mallarını alarak ruhsat verdiğinizden dolayı eşkiyâ ve bozguncu takımı da yüz bularak, grup grup olup, onlar da bir taraftan müslim ve gayr-i müslim halk üzerine müstevlî olmak sûretiyle, haddinden fazla zulüm ve tecâvüz eyliyerek buna benzer zulüm ve haksız tecâvüzün sonu olmadığını duymuş bulunuyorum.

Şimdi her bölgeye Beylerbeği ve Sancakbeği tayin olunarak her birine müstakil hâslar vermekten amaç, vilâyete çıkıp, mal toplayarak tilke ve vilâyeti viran etmek için değildir. Aksine vali oldukları vilâyette iyilikle emir ve kötülüklerden kaçındırarak, şer'i şerife ve kânûna aykırı olarak bir kişiye zulüm ve tecâvüz ettirmiyesiniz. Ortaya çıkan bozguncuları, hüsn-i tedarikle ele geçirip, haklı bir isteği varsa hapsedip, isteğinin yerine getirilmesi, değilse şer'i'at gereği gibi hakkından gelip, memleket ve vilâyeti her yönden koruyarak, ma'mûr hale getirmek içindir. Kan bedeli ve diyet öşrü namına fakirlerden alınan üçer dörder yüz altın ve kuruş, at, katır, kul ve elbise dahi şer'i'at ve kânûna aykırıdır. Zira bir köyde kan akıtılmış olsa, bunda iki şıktan birisi muhakkak vaki olmuştur:

Katil ya serbest reâyâdan veya serbest olmayan köy halkındandır. Eğer katil serbest reâyâsı olup da üzerine, şer'i'atle kan sabit olarak kısas olunmuş ise katilden ve köy halkından bir akçe ya da zırnık cürüm bedeli alınmaz. Yok eğer katile kısas hükmü icra olunmayıp bağışlanarak maktûlün vârisleri diyet almış iseler, o zaman da katilden alınan cürüm bedeli serbest reâyâsı olması ile serbest sahibinin olur. Eğer katil serbest reâyâsı olmayıp timar sahipleri reâyâsı ise kânûn gereği alınan cürüm, suç-bedelinin yarısı, timar sahibinin, diğer yarısı da defterde kime hasıl yazılmışsa onun olması eski kânûn gereğidir. Beylerbeyiler, beyler ve sair defterlerde ve Kânûnnâmé-i Hümâyûnumda diyet öşrü adına mahsul tayin ve takdir olunmamıştır. Onun gibi, bir kerre kan dökülen köylere her gelen beylerbeyiler, beyler ve voyvodaları ikişer ve üçer yüz atlı ile

diyet öşrü diyerek bütün mal ve davalarını yağma ve talan etmekle o gibi köyler harap ve viran olmakla, ahâlîmden diyet öşrü namına akçe alınmasını kaldırdım.

Bundan böyle alınmasına, katiyyen rızam yoktur. Emrime karşı hareket edenlerin en şiddetli siyasetle haklarından gelmesi fermanın olmuştur. Beylerbeyiler, beyler ve voyvodalar müslüman ve gayr-i müslim halkıma bu şekilde zulüm ve tecâvüz ederek hâslarım ve vezirler hâslarına, evkâf, emlâk ve serbest olan köylere el attıklarına ve vilâyet üzerine vardıklarına kesin olarak emr-i hümâyûnum yoktur.

Buyurdum ki; bu emrin ulaştığında siz ki beylerbeyi ve sancak beylerisiniz; bu hususta sadır olan fermanıma sarılarak ve işlerinizin sonuçlarını düşünerek, bundan sonra, memâlik-i mahrusemden (memleketlerimden) Şer'i şerif ve kânûna aykırı olarak diyet öşrü namına bir akçe ve bir habbe almayasınız. Bizzat vilâyet üzerine çıkmayıp voyvodalarınızı da çıkartmayarak, salma da salmıyarak ve saldırmayarak, tayin olunan hâs-arazilerinizle kanaat ederek, hâslarınızı dahî mültezimlere vermeyip, adamlarınızdan dosdoğru ve dindar olanlara emanet usulü vermek sûretiyle, şayet voyvodalarınız ve adı geçen eyâlette zeamet ve timara mutasarrıf olanlara ve diğerlerine şer'i'at, kânûn ve deftere aykırı olarak bir akçe ve bir habbe aldırılmayıp, zulüm ve tecâvüz ettirmiyerek. Havâss-ı hümâyûnu ve vüzerâ hâsları, evkâf, emlâk ve serbest olan köylere asla müdahale ve tecâvüz ettirmiyesiniz. Daima şer'i şerifle hareket etmeyi, kendinize devlet kadar değerli sermaye ve şeref nişanı bilerek, şer'i'ata ve kânûna aykırı usuller koymaktan kaçına ve sakınasınız. Onun gibi, eğer bir yerde bozguncu güruhu ortaya çıkarsa, en güzel surette ele geçirmek mümkün olmayıp, üzerine bizzat kendiniz varmak gerekirse, yahut bir kaç kişi ile tayin olunan kimseyi başkan yaparak göndermek gerekiyorsa o zamanda ona göre tedbir ve tedarik olarak, yeter sayıda adam ile üzerine varmak sûretiyle, fesat şebekesini ele geçirerek haklı bir isteği varsa hapsedip, isteğini de yerine getiresiniz. Değilse Şer'i şerif

çekmesin. Her birisi huzur ve sükûn içerisinde kazançlarıyla meşgul olsun. Ahâlden hiç kimsenin uygunsuz davranışlarda bulunmasına fırsat vermeyip, emr-i şerîfime uygun şekilde hareket etmelerini sıkı tenbih edesin. Toplamış oldukları avânız ve benzeri vergileri kânûn ve defter uyarınca alıp, fazladan hizmet bahâne siyle gulâmiye akçesi (hizmet bedeli) alınmasını yasaklayasın. Allah'ın bana emanet ettiği ahâlden her kesime şefkat ve merhamet göstererek işlerinin yoluna konulması biricik arzûmdur. Ona göre her birine tenbihte bulunup siz de gerekli önem ve hassasiyeti göstererek sultanlığım süresince vergileri hafifletmek sûretiyle kalpleri huzûr ve rahata kavuştururasın.

Sözû edilen Vezîr-i Â'zâm tarafından gizlice bazı adamlar gönderildiği gibi bundan sonra da ahâliye ve fukarâya karşı idârecilerden veya diğerlerinden herhangi bir zulüm veya eziyetin vücûda geldiği duyulduğu takdirde sizden bilinip, hiç bir şekilde özür kâbul edilmeyip, cevâbınız da dinlenmediği gibi en şiddetli hakâretlerle hakkınızdan gelinmesi karâra bağlanmıştır. Ona göre uyanık olasınız. Bu yasaklara uymayan kişileri isim ve eşkalle riyle yazıp Vezîr-i Â'zâm ve Serdâr-ı Ekrem Bayram Paşa'ya arz ederek zâlim ve bozgunculara hiç bir şekilde zaman ve fırsat vermeyip derdest edip, orduya teslim edin. Hak ettiği cezâyı çeksinler. Başkalarına da böylece ibret ve nasîhat olsun.

10 Zilhicce 1046 / 5 Mayıs 1637
BOA., MD., No: 87, Hüküm No: 364

BELGE: 11

[Üsküp ve Kalkandelen zimmî re'âyâları, ödemeleri gerekli olan patriklik ve metropolidlik ve her papazdan bir altın patriklik ve bir altın metropolidlik rüsûmu ile nikâh resimlerini patriklere verilen berat gereğince vermeyi kabûl ettikleri halde, patrik olanlar bunlara kanaat etmeyerek daha fazla istediklerinden şikâyetçi olmaları üzerine patriklere verilen berat ve emr-i şerîfde ne kadar vergi alınacağı yazıldığından patrik olanların be-

rat ve emr-i şerîfte belirtilen miktardan fazla metropolidlik ve patriklik vergisi almamaları gerektiği.]

Üsküp, Kalkandelen v.s. kadılarına buyruğum ulaştığında bilsinler ki, adı geçen kazâların gayr-i müslim ahâlisi tarafıma arzuhâl gönderip, yıllık olarak vermeleri lâzım gelen her gayr-i müslim evinden onikişer akçe ve papazdan birer altın patriklik ve yine her bir gayr-i müslim evinden onikişer akçe ve papazdan birer altın metropolidlik vergisi ve bundan başkâ nikâh vergisi olarak önceden oldu-

ğu gibi patriklere verilen berat ve emr-i şerifde belirtilen meblağı vermeye râzılar iken; patriklerin bununla yetinmeyip, kânûnun zıddına olarak gayr-i müslim evi ve nikâh bedeli için fazladan ücret talep edip, haksız kazanç sağladıklarını, eski kânûn, berat ve emr-i şerifde belirtildiğinden fazlası talebiyle kendilerine haksızlık ve zulm yapmalarına göz yumulmayıp, kânûnsuz olarak aldıklarının geri ödetilmesi hususunda emr-i şerif ricâsında buldukları ve bu kabilden olarak Hazîne-i Âmire'mdeki mukâtaât defterlerine bakıldığında patriklere verilen berat ve emr-i şerifde yıllık her gayr-i müslim evinden oniki akçe patriklik, oniki akçe metropolidlik ve papazlardan birer altın patriklik, birer altın metropolidlik vergisi alınıp, her gayr-i müslimden nikâh bedeli olarak birinci evlilikte yarım guruş, ikincide bir guruş, üçüncüde birbuçuk guruş alınıp daha fazla bir mikdâr alınmaması şeklinde derkenârda açıklandığı ve şimdi bu derkenâr uyarınca hareket edilmesi emrim olmuştur. Buyurdum ki, hükmi şerifim size ulaştığında, emrettiğim şekilde davranıp, yıllık ödemeleri lâzım gelen patriklik ve metropolidlik vergisini berat ve emr-i şerifimde açıklandığı şekilde verdikten sonra kânûn ve beratın zıddına, fazlası talebiyle ahâliye zulmettirmeyesiniz. Kânûn, berat ve emr-i şerifimin zıddına olarak fazladan aldıkları gerçek ise kânûn önünde geri alıp, kargaşa çık-

masına fırsat vermeyesiniz. Şöyle bilesiniz. Alâmet-i şerife i'timâd edesiniz.

22 Şaban 1114 / 11 Ocak 1703
BOA., D. PSK. 2/118

Görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti, adâlet temeli üzerine kurulduğu için cihanşümûl devlet olmuştur. Ecdâdımız, bizlere böyle bir faziletle feth edilmiş topraklardan bir ebedî vatan coğrafyası bırakmıştır.

Dileğimiz, yetişmekte olan nesillerin atalarının mirâsıyla haklı olarak iftihar edecek şuuru kazanmaları ve bu mânâda yeni bir ruh, fikir, tarih, kültür ve şahsiyet ufkuna kavuşmalarıdır.

Tarihimiz, mefâhirimiz, mukaddeslerimiz, bizi biz yapan değer hükümlerimiz, bu azîz ve mübârek vatan coğrafyasının bereketli kültürü, bize insan olmanın hikmetlerini, ölçülerini cömertçe sunmaktadır.

Millî kültürünün şuuruna ermiş, dünya ve ahirette haysiyetli olmanın sırrını, insan olarak yaratılmanın şükrünü ödemek olarak anlamış; millî tarihinin, millî mukaddeslerinin ve millî düşünce sisteminin ve hayat tarzının kendisini hiç bir yabancı ideolojiye muhtaç etmeyecek zenginlikte olduğunu idrak eden nesiller elindeki Türkiye'nin geleceği aydınlıktır.